

Болючі питання.

II. Розділ держави від церкви.¹⁾

Стаття Анатолія Франса.

Французський міністер внутрішніх справ д. Комб, який у церковних справах має дуже великий досвід, розбирав недавно в розмові з одним газетирем дуже цікаву думку римської курії про конкордат. Шій IX та Антонеллі, по реляції міністра французької республіки, стояли при тім, що конкордат, се не обопільна умова, але уступка папського престолу, та що власть, яка зробила ту уступку під натиском обставин, може її також кожної хвилі взяти назад.

І пан Комб додав від себе:

— Ся теорія, здається, ще й тепер має в Римі повне значінє.

Вірю тому. Одначе щоб набрати певности, треба запустити ся трохи в канонічне право, а навіть вернути ся аж до хрещеня Константина. Вчинимо се як найкоротше. Предмет поважний, мабуть також не нудний.

¹⁾ Перша стаття під сим збірним заголовком була помінена в жовтневій книжці ЛНВ (т. XXVIII, стор. 49—54). Тут даємо дуже інтересну статтю члена французької Академії Анатолія Франса про пекуче тепер у Франції питанє законотного розділу церкви від держави, а властиво ту часть його статі, де характеризується становище римської церкви і римської дипломатії в сьому питаню. З того, що й у нас відносини держави до церкви урегульовані законами, які навіть наша руська єрархія признає «противними законам божим і людським» (див. розібрає у нас посланіє митрополіта Шептицького до руського духовенства), уваги і висновки французького письменника не позбавлені й для нас певної актуальної вартости. *Ред.*

Римська церков, се рівночасно сьвітська і духовна власть. Своє право панованя над сьвітом опирає вона на канонічних євангеліях, на традиціях первісної церкви, на даровизні Константина, на сьвятих канонічних книгах і сьвятих декреталіях.

Чи римська церков володіє територією, чи тільки пробуває в одній палаті, вона все остаєть ся державою.

Се сьвітська власть, яка тим ріжнить ся від властей, з якими має зносини, що ті назначили собі границі своєї компетенції, на-томісь церков не може признати ніяких границь для своєї власти, коли не хоче заперечити свого початку, змінити своєї суті, зрадити самої себе і спротивити ся собі. В противенстві до иньших властей, які тому, що опирають ся на людських основах, приймають умови, які їм подає чоловік і природа, підчиняючи себе й свої закони силі обставин, церков не сьміє зректи ся нічого зі своєї власти, яка, як вона все учить, дана їй як сьвятий заповіт; так само не сьміє вона зректи ся прав, які, як голосить, дістала з неба.

Вже сама суть тої інституції, в такім розуміню, як нам церков поясняє свою суть, надає церкві горожанську і політичну власть над цілим сьвітом. Тому, що вона духовна власть, єсть вона також сьвітською властю. Тому, що їй мають бути підчинені душі, стараєть ся вона підчинити собі також тіло, і дійсно трудно уявити собі опановане духа без опанованя тіла. Правда, що церков підносить ся понад справи сеї землі; так само правда, що вона обгортає і проникає ті справи. Вона опановує землю, але вона з сеї землі. І коли наші державні мужі і наші законодавці вимагають від неї, щоб вона обмежила ся до своєї духовної области, і впевняють нас, що вона без сумніву вчинить се і добре на тім вийде, то обдурюють або нас або її. Виглядає, неначе-б ті пани були занадто наївні. Підчас боротьби за декрети в справі монастирів Артур Ранк, чоловік зовсім не такий наївний, що ніколи не жартує з республіки, говорив у куті біля великого комина в люксембурській палаті з одним зі своїх товаришів, із сенатором Шенльоном, визначним членом католицької партії, який має найщиріше серце і найпаякійшу душу.

— Признайте, — говорив Ранк, — що релігія, се приватна справа, яка обходить лиш індивідуальну совість, і ми легко порозуміємо ся про все иньше.

На се випрямив ся католицький сенатор у весь свій ріст і відповів із притиском:

— Ніколи! Чуйте: ніколи! Католицька релігія, се приватна справа? Ні. Се справа загального значіння і влади!

Старий Шенльон говорив у своїм куті біля комина в люксембурській палаті зовсім у душі римської науки. І коли ми чуємо, як міністер віроісповідань заявляє, аби єпископи обмежили ся до виконування свого сьвятого уряду, то здаєть ся нам, що той міністер не знає, чим є католицький єпископ, або вдає, що не знає сього.

Церков запевнює, що се її уряд — показувати людськості її цілі і вести її до них; вона кладе собі задачу — вратувати сьвіт і в тій цілі приписала окремі формули і звичаї, поставила правила життя для звязку полів, для поживи, для днів відпочинку, для сьвят, для виховання дітей, для права писати, говорити, думати. Щоб запевнити послух тим правилам, які обертають ся зовсім не виключно в сфері духа, а в великій частині входять в обсяг поліційної влади держави, мусить церков виконувати право контролю над управою всіх країв і таким чином займати місце в правлінню всіх народів.

Єпископ із Зецу в пастирським листі в серпні 1904 р. влучно означив ту так високу і так характеристичну задачу:

„Церков має незмінні права до людей, як і до суспільности. Ті права має вона від Бога, ніхто не може їй відібрати їх... Вона, се власть Бога на землі, і та власть мусить бути виконувана супротив душ, які їй підчинені, супротив тіл у всіх справах, які є справами совісти, супротив усіх соціальних питань, які входять у сферу духа.“

Всякому обовязкови відповідає право. А що церков виключно посідає правду, то вона перейняла на себе обовязок ширити її і поборювати противні їй блуди. Тої задачі не може вона виконувати, не опираючи ся на сьвітських принципів, або, говорячи її мовою, не уживаючи сьвітського рамени.

Не можна говорити, що церков колись виконувала свої засуди при помочи сьвітських суддів та що вона вже зрекла ся сього. Не можна говорити, що вона змінила ся. Вона ніколи не міняєть ся. Все рушаєть ся, вона-ж остає непорушна. А коли задля того дивують ся, вона відповідає, що вона власне — чудо. Нині, як і колись, домагаєть ся вона сьвітської, посередної і безпосередної влади, яку називає політичною і фізичною карною вла-

стю. Цікаво з деяких доказових матеріалів новішого часу дізнати ся про її думку в тій справі. В 1864 р. заявляє Бзуїт Джерард Шнеман у „Civiltà Cattolica“, органі свого чина, що для церкви являється потребою доводити неслухняних до сповнювання їх обов'язків при помочі діймаючих кар, як грошових кар, постів, в'язниці, тілесних кар. „Коли церков, — говорить він, — як се й єсть правда, має зверхне судівництво, то прислугує їй також право накладати фізичні кари.“ І сей духовний показує, що вона се не тільки може робити, але таки мусить. „В дійсности любов до земських річий, яка порушує установлений церквою порядок, не може бути успішно поборювана і здавлювана тільки духовими карами і відібранем душевних дібр. бо як-раз ті кари мають на великих грішників найменший вплив. З того виходить, що коли порядок має бути привертений усюди, де його порушено, коли грішник має покутувати й терпіти, то конче треба, аби Христова суджена накладала фізичні і діймаючі кари.“

Без тої зверхньої примусової власти церков не могла би — думає патер Шнеман — остояти ся до кінця світа. Що-ж до границь її юрисдикції, то тільки вона має право означувати їх, а хто не признає того права, бунтується против Бога. Патер Шнеман завважує не без болю, що сучасний світ не признає в відповідній мірі тих спасених правд і непропорціонально далекий від уладження свого життя відповідно до них. „Ми бачимо, — говорить він, — що держава не все сповняє свої обов'язки супротив церкви відповідно до божої думки. В сьому перепиняє їй зла природа людей. І так право церкви накладати світські кари і вживати фізичної сили звело ся на нужденне ніщо.“ Сей патер передає вірно думки католицьких архиєпископів. Церков усе думає, що се обов'язок світського раменн — палити єретиків, і що зла природа людей, се одиноким причиною, задля якої не виконується сього обов'язку. Теперішні папи думають про інквізицію зовсім так само, як їх попередники Іннокентій III і Павло III думали про неї. В середині 19 віку (1853 р.) та сама „Civiltà Cattolica“, орган Ісусового Товариства, виставила інквізицію як корону всеї соціальної досконалости. А рівночасно „L'Univers“ Люї Вейота подивляв її „високу справедливість, одушевляв ся нею як „правдивим чудом“, бажав собі горячо її щасливого привертання і з основним знанем канонічного права боронив права папи завести її на ново у всіх пацій. Римська курія вчинила з сього права 1862 р. повний ужи-

ток. В конкордаті, заключенім тоді між папою і республікою Еквадором, постановлено в осьмій артикулі, що сьвітські влади обов'язані без опору виконати кожду кару, наложену духовним трибуналом. Церков без сумніву була-б не від того, щоб і в європейських краях привернути інквізицію. Але вони не гідні її, як писав орґан Вейота.

Перед менше більше п'ятнадцяти роками був я одного дня в палаті Бурбонів і чув припадково, як один посол із правиці відкрив на трибуні публичний скандал. Він бачив на торговниці таблицю над будою з написом: „Жорстокости інквізиції“ і жадав від міністра належного покарання за ту публичну образу католицької віри. Міністер відповів, що властитель буди, пишучи на таблиці: „Жорстокости інквізиції“, скористав лише з заporученої законами свободи, та що инший властитель буди має таке саме право вивісити на своїй буді: „Благодати інквізиції“. Міністер, що так говорив, був Вальдек-Руссо. Відповідав поважним, гордим, ледовим тоном. Зібрані вибухли сьміхом. Коли-б на засіданню був нунцій, то мабуть ані питане ані відповідь не були-б йому видали ся сьмішними.

Папа, се суверен; королі, цісарі, се його заступники. Коли ужити вислову Іннокентія, то папа є для цісаря тим, чим сонце для місяця.

Як церков думала перед віками, так думає й доси. В душі своїх попередників Григорія XVI і сьв. Льва Великого говорив Пій IX у своїй енцикліці „Quanta Cura“: „Богатим дана власть не тільки для пановання над сьвітом, але головню на те, аби вони помагали церкві“ (*non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiae praesidium esse collatam*). Треба подивляти постійність пап, з якою вони поборюють ті правительства, що не підчиняють ся зовсім їх волі і дають народам трохи свободи. Іннокентій III осудив Велику Хартію Англії, Іннокентій X не хотів апробувати вестфальського мира, який заporучував зреформованим свободне визнаванє своєї віри. Григорій XVI привитав бельгійську конституцію з 1832 р. енциклікою, в якій свобода совісти названа абсурдом, а свобода преси чумою. Рим гримів проти еспанських законів про свободу конфесії і навіть проти конституції католицької Австрії, називаючи її гідною погорди (*abominabilis*) задля того, що вона запевнює державі вплив на педагогічні та виховуючі інституції і дає протестантам та Жидам рівноправність. Зрештою Рим осудив усі сучасні європейські держави з виїмком Росії. Сіллябус у §. 80

говорить: „Помиляють ся зі своєї вини всі ті, які думають, що папа може примирити ся і погодити ся з поступом, з лібералізмом, з сучасною цивілізацією“ (cum liberalismo et cum recenti civilitate se reconciliare et comparare).

Всяка власть, незалежна від папи, се незаконна власть; всяка власть, що його не слухає, се злочинна власть. Коли в боротьбі, яку недавно вели монахи з французькою республікою, Домінікани Дідон іменем церкви оголосив генералам, що вже не час дивити ся крізь пальці, і загрозив усуненням бідному Феліксowi Форови і міністрам, які проявляли занадто велику лагідність супротив заслугуючих на ненависть людей, що витворили собі власне розумінє справедливости, то той монах стояв зовсім на основі церковної традиції, говорив у повній згоді з 23 статтею Сіллябуса, в якій іде річ про те, що папи мають тепер право, як колись, усувати королів по своїй волі та що їм прислугує право дарувати нації й королівства, кому захотять. Як Григорій VII, так само може і мусить сказати Пій X: „Скала дала корону Петрови, а Петро дав її Рудольфови“.

В євангелію говорить ся про тайний гріх, який ніколи не буде прощений, а теологи вчать, що той непростимий гріх, се розлука. Церков бережесть ся такого гріха. Вона ніколи не попадає в рознуку. Вона ніколи не змінюєть ся, а приглядаючи ся, як усе кругом змінюєть ся, жде терпливо, доки по злім не наступить добре і доки народам, які наука і думка зіпхнула в пропасть тьми, не зійде знов сьвітло віри. А устами своїх учеників говорить вона:

„Християнські держави перестали істнувати, людська суспільність стала знов поганською і подібною до тої грудки глини, яка жде божого духа. Але при помочи Бога ніщо не неможливе. Пророча візія Єзекіїла учить нас, що Бог будить до життя білі кости. Ті білі кости, то політичні власти, парламенти, загальне виборче право, цивільний шлюб, уряди. А університети, се вже не білі кости, а гниючі кости і велика небезпека зарази, яка йде від їх шкідливих і зачумлених наук. Але ті кости можуть бути відзискані для життя, коли послухають божого слова, т. є. коли приймуть божий закон, який їм обявить найвисший і непомильний лікар — папа“ (Civiltà, 1862, III, 265).

Як-же-ж має заховувати ся церков супроти народів, доки вони не вчинять покути? Які відносини можливі між католицьким Римом і сучасними державами? Рим, се добро, а держави, се зло:

Рим, се жите і правда; держави, се брехня і смерть. Як може правда пактувати з брехнею, як може жите заключати умови зі смертю, як може Рим зносити ся з французькою республікою? Тут треба добре розрізняти. Тут потребуємо помочи канонічної науки, аби єввітську власть оцінити по тім, що вона робить і чим вона єсть. Коли судити єввітську власть по її ділах, то вона може бути гідна погорди й осуду. Але коли оцінювати її яко таку, то вона божеська. Вона походить від Бога і все лиш від Бога. І папа Лев XIII признав у своїй енцикліці з 1892 р., що правительство пана Карно, се божеська інституція. Злі князі так само як і добрі настановлені божим законом і таким чином Рим може по своїй волі вносити ся як з одними, так і з другими. І так дипломатія Риму так само всесвітна, як і сама церков. Його радники і міністри мають добрий досвід, часто велику зручність, а часами не хибує їм і хитрости. Рим наказує їм не все говорити те, що думають. Се тому, бо церков рівночасно людська й божя, бо її способи природні, хоч кінцева ціль остає духовою. Поступати без розваги, значило-б спокушати Бога, говорять теологи. Відповідно до ради Єввітів, яких я вже пару разів цитував, мусить церков числити ся з даними фактами, оглядати ся на обставини і терпіти зло, щоб уникнути ще гіршого зла.

Нехай нам пояснить се єпископ із Зецу: „Спеціальні обставини (цитую дословно) можуть довести, а навіть змусити ту настановлену Богом власть до того, щоб для більшого добра зрекла ся кількох титулів, і вона се вчинить радо. Як найвисша власть ві всіх релігійних справах і ві всіх справах, які по своїй сути належать як до морального так і до матеріального жита, вона ві всій доброті буде торгувати ся з існуючими властями“. Се добре сказано, але заки розслідимо, на скільки вона обовязувана додержувати умови, мусимо перше розслідити суть умов і пересвідчити ся, чи їх дійсно заключувала власть із властю, чи се може радше уступки, які кожної хвилі можуть бути відкликані, а які абсолютна пані вчинила своему народови. А що церков обіймає цілий єввіт, то властиво не може мати заграничних справ. Всі її справи з державами, се властиво внутрішні справи. Цевне укладаєть ся вона ві всій доброті з існуючими властями. З лагідністю переносить найбільше жорстокі переслідування. В покорі зносить упокорення. Уступає перед силою. Вона все мати-ме право відкликати уступки, які їй вирвано в її слабости. Вона все може сказати, що уступила

присилувана або знасилувана. Кожда власть, що укладаєть ся з нею, насилує і примушує її вже самим фактом, що укладаєть ся, замість слухати, що спорить із обрабованою королевою, замість зцілювати порох із її ніг. Вона все мати-ме право говорити, що не була свободна. Вона не свободна, доки не наказує. Вона говорити-ме, що уступила, де їй не було вільно уступити, що не мала права зрікати ся найменшого титулу свого пановання і своєї власти та що се знали і тому не повинні були з нею укладати ся, — і се буде правда.

Переклав М. Лозинський.

III. Конгрес вільнодумців у Римі.

(За Карлом Пелянтом.)¹⁾

Перед двацятьятьма роками, в 1879 р. зібрало ся в Брукселі кілька вільнодумців із усеї Європи, щоб заложити лігу для оборони вільної думки та свободного досліду, для боротьби проти ретроградства в державі та науці. Між иншими були тут Вільгельм Лібкнехт, відомий проводир німецької соціальної демократії, Цезар де Пеп, бельгійський соціолог та соціаліст, Герберт Спенсер, славний англійський філософ, Людвік Біхнер, автор книжки „Сила та матерія“, Яков Молешот, італійський професор, Карл Бредльо з Англії, Роман Хіес з Еспанії, Ренувіє, Руає з Франції, Карл Фогт із Швайцарії і т. д. Учені та мислителі, представителі різних світоглядів, а в багато питаннях принципіальні противники, в одному цілком сходили ся, а власне в тім, що треба злучити ся разом, щоб бороти ся проти насилування думки та за повну свободу дослідів та думаня. І так повсталала „Ліга Вільної Думки“. — Двацятьять літ боролася вона з реакцією всеї Європи, а конгреси її навіть розбивали уряди, як се стало ся в 1884 на конгресі в Барчелоні, де еспанський католицький уряд розігнав кон-

¹⁾ Карл Пелянт, чеський журналіст, був висланий як делегат товариства Августа Сметани на конгрес Ліги Вільної Думки. Се товариство, засноване перед трьома роками в Празі, має згуртувати всіх вільнодумних людей. Членом звичайним може бути кождий чоловік без різниці пола, який урядово узнаний за безконфесійного, надзвичайним кождий без різниці віроісповіданя.